

Тімкін І.Ф.

*к. і. н., доцент кафедри соціології
та гуманітарних дисциплін ДУТ, м.Київ*

Новікова Н.Є.

старший викладач кафедри соціальних технологій НАУ, м.Київ

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті на основі останніх досліджень і публікацій розглянуто сучасні підходи до визначення поняття «національна безпека», зроблено структурно-функціональний аналіз системи забезпечення національної безпеки України, яка була б адекватною протидією загрозам життєво важливим національним інтересам.

Ключові слова: національна безпека, система забезпечення національної безпеки, функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України.

Постановка проблеми. У новій редакції Стратегії національної безпеки України, яка прийнята у травні 2015 р., передбачається «...створення нової системи забезпечення національної безпеки України, що здатна протистояти російській загрозі, яка має довгостроковий характер, і враховує докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України».

Ця обставина і визначає актуальність розв'язання проблеми, яка досліджується. Вона обумовлена наявними загрозами прогресивному розвитку як на національному, так і на міжнародному рівнях».

На підставі аналізу сучасних досліджень і публікацій [1-10] можна зробити висновок про те, що проблеми забезпечення національної безпеки України в умовах соціальних трансформацій, актуальні напрями підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки, її функції та завдання розглядаються у наукових працях вітчизняних дослідників, а саме: В.І. Абрамова, О.П. Дзюбаня, Д.Я. Кучми, В.А. Мандрагелі, Г.П. Ситника, В.Ф. Смолянюка, М.М. Шевченко та інших. Проте, незважаючи на значну кількість робіт з теми, яка розглядається, на сьогодні залишилось багато невизначених питань щодо теоретичного аналізу ефективності системи забезпечення національної безпеки України.

Саме тому, **мета статті** полягає у спробі побудувати організаційно-функціональну структуру системи забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Проблеми, пов'язані з безпекою як соціальним явищем, завжди хвилювали людство. Біля джерела дослідження цього питання стояли такі мислителі минулого як Публій Овідій, Геракліт, Цицерон, Тібулл, Горацій, Сенека, Августин Блаженний, Макіавеллі, Гуго Гроцій, Клод Сен-Сімон, Шарль Монтеск'є та інші, які пов'язували безпеку передусім з державними утвореннями та зовнішніми загрозами.

З виникненням національних держав, перетворенням їх в основного суб'єкта міжнародних відносин безпека набула характеру національної безпеки. Англійський філософ і політичний мислитель Томас Гоббс (1588-1679 рр.) вважав, що національна безпека — не просто центр державницької діяльності, вона головний сенс існування держави. Без неї, на думку Гоббса, взагалі неможлива будь-яка держава.

На розуміння поняття «національна безпека» впливають історичний і політичний досвід держав, характер політичних режимів, особливості міжнародної ситуації в конкретний історичний період, цілі зовнішньої і військової політики та інші фактори.

Ще українські гуманісти кінця XVI — поч. XVII ст. усвідомлювали необхідність створення власної держави «яка б політичними, дипломатичними, культурними, врешті військовими засобами відстоювала життя і свободу українського народу» [7, с.102].

Сучасний підхід до проблеми національної безпеки у США має доктринальний характер, що передбачає певну структуру: [2]

1. Фундаментальні (постійні) інтереси, що забезпечують безпеку, процвітання і свободи американського народу.

2. Місія країни на даному етапі (це і є доктрина, що віддзеркалює національні інтереси у конкретному розумінні президента).

3. Конкретні цільові установки, що розробляються суб'єктами національної безпеки країни (президентською «командою», державними

структурами, групами впливу, комерційними та неурядовими організаціями).

Процес розробки поглядів на національну безпеку визначають наступні фактори:

- ступінь реальності зовнішньої загрози;
- політична роль президента;
- ступінь між партійної боротьби.

Наприклад, адміністрація президента, обраного від республіканців, виявляє жорсткий реалізм, а доктрина національної безпеки зорієнтована на використання силових інструментів, підтримку союзників і вироблення такої стратегії, цілі якої можуть бути виконаними.

Демократів відрізняє лібералізм, особливо у відношенні економічних і соціальних питань.

У процесі вирішення проблем національної безпеки демократи орієнтуються більшою мірою на бажаний результат, аніж на шляхи та необхідні засоби його досягнення.

«Стратегія національної безпеки» Барака Обами, як і всі попередні доктрини подібного роду, зберігають тенденцію на підтримку американського лідерства у світі.

Одночасно вона має рід важливих нововведень:

- вперше в стратегії пропонується інтегрувати інструменти американської міцності: дипломатію, військову силу, економічні інструменти, розвитку, сили забезпечення внутрішньої безпеки;
- у стратегії мова йде про перенапруження сил в спробі консолідувати однополюсний світ. Особливий наголос робиться на розвиток освіти, охорони здоров'я, науки і техніки, вирішення проблем дефіциту державного бюджету;

— на перше місце ставиться завдання щодо забезпечення лідерства США у створенні «чистих енергетичних технологій»;

— у документі проголошується, що США мають намір зберегти військово домінування і сприяти пануванню над будь-яким потенційним суперником.

Таким чином, у новій стратегії не знята повністю теза про право Вашингтона на військово-силові дії. «...США зберігає право на односторонні дії, якщо необхідно захищати нашу країну і наші інтереси, але ми будемо намагатися дотримуватися норм, які регулюють використання сили» [2].

Проблема забезпечення національної безпеки постійно перебуває в центрі уваги провідних країн світу, а обґрунтуванню напрямів способів її розв'язання присвячено чимало наукових праць.

Але на сьогодні не існує єдиного визначення понять «національна безпека», «система національної безпеки», «система забезпечення національної безпеки». Кожна країна індивідуально визначає сфери, які вона відносить до національної безпеки, перелік об'єктів і суб'єктів її забезпе-

чення, виходячи із тих завдань, які стоять перед державою на національному та міжнародному рівнях, та її можливостей.

Досліджуючи проблему національної безпеки України, Ліпкан В.А. [6] виокремлює різні підходи до її визначення.

1. Представники першого підходу визначають дане поняття через формальну адекватність загроз і засобів, які мають вживатися.

2. Представники другого підходу визначають дане поняття через формулу гарантій та механізмів.

3. Третій підхід, за якого аналізоване поняття виражається через здатність держави захищати свої інтереси та реалізувати свої цілі у сфері безпеки як всередині держави, так і за її межами.

Сам автор підтримує підхід, який визначає національну безпеку крізь призму гарантій, заходів і загроз із урахуванням напряму забезпечення власного розвитку.

Достатньо цікавим філософський підхід до аналізу національної безпеки, в центрі уваги якого знаходяться два аспекти герменевтики цього поняття: 1) історичну дійсність (об'єктивну реальність) національної безпеки як вона розвивалася, існувала як наявне буття в історичному процесі, і зараз існує як об'єктивний фактор буття (як дійсна внутрішня і зовнішня політика держави, її інститутів, інших форм соціального і культурного життя народу і соціуму, орієнтованих на національне покликання і визнання в соціумі; 2) та істину національної безпеки, яку ми маємо відкрити, пізнати, вивчити тощо.

Автори вважають, що національна безпека «...є основою для конструктивної взаємодії органів державної влади, організацій і суспільних об'єднань для захисту національних інтересів України і забезпечення безпеки особи, суспільства і держави» [1].

Національна безпека будь-якої держави внаслідок своєї багатоаспектності і комплексності потребує соціальної системи її забезпечення, основним призначенням якої є виконання певних дій, спрямованих, перш за все, на захист національних цінностей, реалізацію національних інтересів. Тобто мова йде про систему забезпечення національної безпеки [СЗНБ].

СЗНБ виступає як організаційна система державних недержавних інституцій, інших суб'єктів, які покликані вирішувати завдання забезпечення національної безпеки у визначений законодавством спосіб.

Розглядаючи СЗНБ як складову системи національної безпеки, професор Ситник Г.П. розуміє її як «...сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених механізмів (інституційних, організаційних,

правових та інших) та суб'єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни), які на основі чинного законодавства трансформують політику національної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність (заходи політичного, правового, організаційного, воєнного та іншого характеру) щодо реалізації національних інтересів... [7].

СЗНБ є цілісною системою, елементи якої тісно пов'язані між собою. Основними елементами СЗНБ є її суб'єкти та об'єкти.

У якості основних об'єктів СЗНБ розглядаються національні цінності та національні інтереси.

Можна також класифікувати об'єкти СЗНБ через призму носіїв національних цінностей і національних інтересів. У даному разі об'єктами є держава, суспільство, людина і громадянин.

Крім цього, об'єктом СЗНБ виступає і сама СЗНБ.

Суб'єктами СЗНБ виступають: держава, суспільство, окремі громадяни.

У цьому разі можна погодитися з підходом який вважає доцільним «...під системою національної вважати певну сукупність суспільних та державних структур та недержавних організацій, які функціонують у сфері захисту прав та свобод громадян, базових цінностей суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також підсистема державних законодавчих актів та нормативних документів недержавних (суспільних) організацій» [4].

У процесі взаємодії об'єктів і суб'єктів СЗНБ виникають деякі функціональні особливості. Так, завдання щодо забезпечення національних інтересів покладаються, передусім, на державу та її інститути, а суспільство і громадяни беруть меншу участь у відповідних процесах.

Суб'єкти СЗНБ тісно взаємодіють між собою, але кожен з них спеціалізується на вирішенні конкретних завдань відповідно до своєї предметної компетентності.

У своїй праці Шевченко М.М. розглядає функціональні компоненти СЗНБ [10].

Наприклад, аналітичний компонент включає дії, пов'язані з накопиченням та аналізом нових знань у сфері національної безпеки (інформації про реальні та потенційні загрози, національні інтереси, цінності, цілі та інші структурні компоненти національної безпеки).

Прогнозно-проектувальний компонент призначений для прогнозування міжнародної та воєнно-політичної ситуації, визначення можливих загроз і ризиків та планування діяльності органів по

забезпеченню національної безпеки в напрямку досягнення національних цілей.

Конструктивно-організаційний компонент передбачає дії по реалізації конкретного впливу системи на середовище національної безпеки, на загрози національній безпеці з метою їх усунення чи мінімізації. Він також включає стратегію по використанню засобів, ресурсів, методів по забезпеченню національної безпеки.

Комунікативний компонент — це дії, що пов'язані із налагодженням взаємодії структурних компонентів в середині системи забезпечення національної безпеки та зовнішнім середовищем.

Аналіз функціональних складових СЗНБ дозволяє визначити її функції: ціле покладання, ціле визначення, ціле реалізації, організаційно-управлінська, прогностична, основоположна (фундаментальна), програмно-теоретична, планування, аналітична, інтеграційна, координаційна, соціально-адаптивна, ідеологічна, партисипаторна, моніторинг та контроль.

Відповідно до вказаного переліку функцій створюються окремі підсистеми, що забезпечують виконання завдань по забезпеченню національної безпеки.

1. Інституційна підсистема. До функцій цієї підсистеми можна віднести у першу чергу функцію цілепокладання. Вона стратегічно визначає функцію інших механізмів системи забезпечення національної безпеки і запускає функціонування всієї системи.

В цій підсистемі також реалізовується функції цілевизначення та цілереалізації, які регулюють процеси формування системи забезпечення національної безпеки з урахування контексту політичного режиму конкретної держави, домінуючої парадигми національної безпеки, рівня розвитку науки державного управління та безпекознавства. В цій системі також реалізовується програмно-теоретична функція. Саме тут розробляється та удосконалюється нормативно-правова база, що визначає умови, можливості і межі функціонування цієї системи, виробляються умови, що забезпечують ефективність функціонування механізму забезпечення національної безпеки, форми взаємодій з іншими підсистемами національної безпеки, а також міжнародними системами безпеки.

Отже, в основу цього функціонального компоненту підсистеми покладено завдання по концептуалізації національних інтересів, визначенню національних цілей забезпечення безпеки, політико-правового конструювання системи забезпечення національної безпеки. Варто додати, у цій системі здійснюється взаємодія між суб'єктами забезпечення національної безпеки, а саме: органами законодавчої, виконавчої

та судової влади, спеціалізованими органами, що безпосередньо опікуються питанням забезпечення національної безпеки, недержавними інститутами — політичними партіями, громадськими організаціями і соціально-політичними рухами, а також із суб'єктами соціального рівня — соціальними групами, спільнотами (етноси, класи, суспільного загалом), окремі громадяни і т.д.

2. Організаційно-управлінська підсистема реалізовує організаційно-управлінську, координаційну та інтеграційну функцію, які забезпечують організацію державного управління в системі забезпечення національної безпеки, а також формування та взаємодію органів державної влади, соціальних інститутів, міжнародних організацій, що опікуються питаннями забезпечення безпеки.

3. Прогнозно-проектувальна підсистема виконує функції прогностичної, аналітичну та функцію планування, що забезпечує прогнозування міжнародної, воєнно-політичної, геополітичної, геоекономічної, суспільно-політичної, економічної, демографічної ситуації, визначення можливих загроз і ризиків національній безпеці, а також планування діяльності органів державної влади, що опікуються питаннями забезпечення національної безпеки.

4. Функціональна підсистема. До функцій цієї підсистеми можна віднести фундаментальну (основоположну) функцію, що регулює процеси забезпечення національної безпеки. В основу цього функціонального компоненту підсистеми покладено завдання по забезпеченню національної безпеки.

5. Культурно-ідеологічна підсистема. До функцій цієї підсистеми можна віднести соціально-адаптивну та ідеологічну функцію.

6. Партисипаторна (громадська) підсистема. Для реалізації партисипаторної функції запропоновано особливу підсистему, що сприяє соціалізації громадян країни, з метою їх активної участі в системі забезпечення національної безпеки.

7. Комунікативна підсистема. До функцій цієї підсистеми можна віднести функцію моніторингу та контролю. В основу цього функціонального компоненту підсистеми покладено завдання встановлення доцільної взаємодії між структурними компонентами системи в процесі її функціонування за допомогою передачі інформації щодо стану національної безпеки та функціонування системи.

На основі попереднього аналізу матеріалу можемо представити систему забезпечення національної безпеки на основі принципу суспільної взаємодії як інтегровану систему, що поєднує в собі головні складові забезпечення національної безпеки, в тому числі підсистеми, як такі, що забезпечують структурно-функціональну взаємодію та структурні елементи, що регулюють відносини усередині кожної підсистеми.

Таким чином, за своєю організаційно-функціональною та ресурсною спроможністю СЗНБ повинна гарантувати суверенітет, територіальну цілісність, сталий розвиток, добробут та фізичну безпеку громадян.

Література:

1. Абрамов В.І., Афоніна О.Г. Національна безпека як філософська категорія. — Режим доступу: academy.gov.ua/ei/11/txts/10avibtk.pas.
2. Баранов Н.А. Лекції по курсу «Проблеми національної безпеки контролю над вооруженнями». — Режим доступу: nicbar.ru/nazbez_lekzia3.htm/
3. Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання: матеріали круглого столу(Київ, 19 лютого 2014р.)/за ред. К.О. Ващенко, Г.П. Ситника. — К.: НАДУ, 2014. — 170с.
4. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальної трансформації(Методологія дослідження та забезпечення): Монографія. — Харків: Константа, 2006, — 440с. — Режим доступу: dspace.nill.edu.ua/bitstream/.../Dzeban-2006.
5. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. Доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, С.В. Дрьомов, С.В. Сьомін. — К.: НІСД, 2015. — 58с. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/...nac_bezp-182c.8.p...
6. Липкан В.А. «Національна безпека України: навчальний посібник. — Національна академія внутрішніх справ України, Кондор, 2008. — 551с. — Режим доступу: <https://books.google.com.ua>.
7. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 200. — 472с.
8. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки(теорія і практика)[текст]: монографія/ Г.П. Ситник.-К.: Вид-во НАДУ, 2004 — 408с.
9. Стратегія розвитку України — 2020:[Електронний ресурс]/Офіційний веб-портал Президента України.-Режим доступу:<http://www.president.gov.ua>
10. Шевченко М.М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. — Режим доступу: nationalsecurity.org.ua/.../funkcii-ta-zavdannya.

Тимкин И.Ф., Новикова Н.Е. Структурно-функциональная характеристика системы обеспечения национальной безопасности Украины

Анотация. В статье на основании последних исследований и публикаций рассмотрены современные подходы к определению понятия «национальная безопасность», проведен структурно-функциональный анализ системы обеспечения национальной безопасности Украины, которая была бы адекватным противодействием угрозам жизненно важных национальных интересов.

Ключевые слова: национальная безопасность, система обеспечения национальной безопасности, функции и задания системы обеспечения национальной безопасности Украины.

Timkin I., Novikova N. Structural and functional characteristics of the Ukrainian national security.

Annotation. Based on the research and publications the article provides modern approaches and understanding of «national security», provides structural and functional analysis of national security system of Ukraine, that would adequately protect against threats to vital national interests.

Key words: national security, national security system, functions and tasks of national security system of Ukraine.